

ОСОБЛИВОСТІ ТВОРЕННЯ ОБРАЗУ УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ В НОВЕЛІСТИЦІ МИКОЛИ ПОНЕДІЛКА

Немченко Іван Васильович,

канд. філол. наук, доцент,

доцент кафедри української й слов'янської філології та журналістики

Херсонський державний університет, Україна

ORCID ID: 0000-0003-3041-1313

Анотація. Метою статті є розглянути специфіку змалювання образу української діаспори в малій прозі гумориста й сатирика Миколи Понеділка. Особливу увагу приділено художній інтерпретації автором рис національного характеру, виявлених ним у середовищі земляків на чужині. Наголошено на відсутності ідеалізації в зображенні письменником представників українського зарубіжжя, фіксації як позитивного, так і негативного в їх діяльності та вдачі.

Ключові слова: *гумор; сатира; мотив; образ; символ.*

THE SPECIFICITY OF THE UKRAINIAN DIASPORA'S IMAGE IN MYKOLA PONEDILOK'S SHORT STORIES

Ivan Nemchenko

Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,

Associate Professor of the Department of Ukrainian

and Slavic Philology and Journalism

Kherson State University, Ukraine

ORCID ID: 0000-0003-3041-1313

Summary. The purpose of the article is to analyze the special features of the Ukrainian diaspora's image in humorist and satirist Mykola Ponedilok's short stories. The special attention is paid to the author's artistic interpretation of the features of national culture among foreign countrymen. The article stressed the lack of idealization in writer's representation of the Ukrainians from foreign

lands and fixation of the positive and the negative in them activity and characters.

Keywords: *humor; satire; motive; image; symbol.*

Микола Васильович Понеділок – відомий український письменник, перекладач, радіожурналіст, актор у зарубіжжі (Канада, Німеччина, США). Народившись 1922 року в містечку Новомиргороді Херсонської губернії (тепер Кропивницьчина), митець більшу частину свого життя (від 1944 і до 1976 року) перебував за межами України і скінчив свій земний шлях у Нью-Йорку. Тож і сам був частинкою української діаспори, і мав можливість не з чужих розповідей скласти уявлення про неї.

Великій та розмаїтій літературній спадщині письменника (проза, драматургія, переклади, публіцистика) присвятили свої публікації М. Білоус-Гарасевич, В. Біляїв, І. Боднарук, М. Брадович, І. Бурлакова, Д. Гусар-Струк, В. Давиденко, В. Жила, І. Качуровський, Н. Кібець, Б. Кравців, О. Кузьмович, В. Мацько, Ю. Мовчан, Л. Полтава, М. Савчук, В. Сварог, Ю. Стефаник, В. Супрун, Н. Тимошук, Ю. Тис, М. Французенко-Вірний, В. Чапленко, Г. Черінь, Д. Чуб (Нитченко) та ін. Особливе місце в доробку Миколи Понеділка посідають епічні жанроформи (повісті, оповідання, новели, образки, нариси, сатири, гуморески, фейлетони тощо), в яких автор не стомлюється живописати риси українських емігрантів, віддзеркалювати їх життя та побут у чужих краях. Ці тексти друкувались у періодиці та виходили окремими книжками: «Вітаміни» (1957), «Соборний борщ» (1960), «Говорить лише поле...» (1962), «Смішні слезинки» (1966), «Зорепад» (1969), «Рятуйте мою душу» (1973), «Диво в решеті» (1977). Письменник і критик, культурно-освітній діяч у діаспорі І. Боднарук наголошує на ліричному звучанні прози митця, увазі до прикмет життя українців у європейських країнах та за океаном. Він констатує: «В багатьох своїх гуморесках Понеділок зображує побут емігрантів та їх хиби» [1, с.126]. А О. Кузьмович у передмові до двокнижжя вже часів незалежності «Казка недосказана моя» (2003) підкреслює

гуманістичне забарвлення спадщини цього самобутнього автора: «Микола Понеділок пропагує у своїх творах свою життєву філософію, що спирається на всепрощаючу любов. Ця його доброта, що виявляється так сильно у творчості, мусить зворушити кожного читача чи критика його письменницького доробку» [2, с.7].

Метою нашої **статті** є схарактеризувати специфіку творення образу української діаспори в малій прозі Миколи Понеділка.

Як відзначав письменник в «Автобіографії», опублікованій у вінніпезькому «Українському голосі» від 21 лютого 1973 року та перевиданій його другом Ю. Стефаником (Клиновим) уже в посмертній книжці «Диво в решеті» (1977), «на чужині лише одна четвертина мого єства перебуває, решта ж мене лежить у моєму селі, десть там біля моєї хати, з якої, може, вже й слідів за бур'янами не впізнати» [3, с.11]. Оцю ностальгійно-патріотичну рису, побачену в собі, Микола Понеділок спостерігає й у середовищі багатьох українців зарубіжжя. Упродовж трьох десятиліть митець мав змогу досліджувати психологію українського емігранта, особливості його адаптації до умов чужини, побутові обставини й трудову діяльність, культивування чи забуття національних традицій, звичаїв, смаків тощо. Відтак спектр зображених ним діаспорних типів досить широкий, одні постаті виведено в лірико-патетичному плані, інші – в приземлено-буденному ракурсі, або ж із помітною домішкою теплого гумору чи гострої іронії й сарказму.

Насамперед у малій прозі митця проглядається образ самого автора як органічної складової українського ареалу в зарубіжжі. Це інтелігентна людина, що потрапляє в різні небуденні ситуації, виявляючи в них свій життєвий досвід і хист, природну спостережливість, схильність до самокритики, дотепність. Автобіографічні мотиви досить широко репрезентовано в доробку Миколи Понеділка («А» маленьке», «Бодай жменьку глузду й совісти...», «Випадок на літаку», «Віч-на-віч», «Двадцятилітні бабусі», «Дивацтво на народні цілі», «Диво в решеті», «З добром, із щастям, із снігом...», «З нагоди десятиріччя...»,

«З порожніми руками», «Зневажений скарб», «Зустріч на дорозі», «Іменини», «Кара Божа», «Краса напровесні», «Крізь сльози я сміюся», «Митний контроль», «На нашій фармі», «Не будіть мене...», «Ох, ці наші!..», «Оце так гостинність», «Патріот з примусу», «По коропи...», «Поїду...», «Прогулянка з пригодами», «Свій до свого тягнеться», «Стовідсотковий... господар», «То було вночі», «Удвох», «Чорний кіт і акули», «Шляхи-дороги – здорові ноги», «Я пентюхуватий, а буду джэнджуристий», «Я майже голлівудський Валентіно», «Яблука цінніші від золота», «Лист до полтавки» та ін.). Останній із названих творів у контрастному плані змальовує долю українців у комуністичній тюрмі під назвою СРСР та у вільному світі. Адресаткою листа-полеміки є студентка-полтавка Марина Книш, фотопортрет якої письменник побачив на сторінках радянського журналу «Огоньок». Там же було вміщено текст її промови з подякою партії за щасливу молодість та запламуванням американських імперіалістів. Автор, співставляючи і своє радянське минуле та зарубіжне теперішнє життя, і проводячи паралелі між спогадами діаспорян про сталінський «рай» та розповідями про їх сьогодення за океаном, підкреслює різючі відмінності. Українці зарубіжжя, на відміну від материкових земляків, мають насамперед свободу – свободу вільно жити й працювати, зберігаючи на чужині свою національну ідентичність, культивуючи рідні традиції та звичаї. Одна з емігранток у Трентоні, дружина репресованого з Полтави, зізнається авторові: «Жалкую несказанно за вербами, за барвінком та за шпоришем. А за життям в «советах» – ні крихітки» [3, с.158]. І далі додає: «...За землею своєю, за природою скучаю сильно. Так. Тому-то ми отут, у Трентоні, біля садиб, садимо верби, сіємо барвінок, любисток, півники і хоч частково відтворюємо полтавський краєвид. Щоб не так за земелькою своєю скучати» [3, с.159]. У фіналі твору письменник наводить пісню-молитву діаспорян-українців, в яку вони вклали й артистизм своєї душі й безмежне патріотичне чуття: «Краю-розмаю, земле-царице, ти нам часто снишся у своїй несказанній красі і у своєму незрівнянному убожестві. Земний потрійний поклін Тобі, Нене, від рідних дітей Твоїх. Не плач за нами – ми врятовані... Ми щодень сумуємо, бо Тебе

сплюндровано» [3, с.160].

Бувальщина «Віч-на-віч», написана на матеріалі вражень Миколи Понеділка від його праці в одній із американських книгарень, репрезентує постать автора як людини з гострим відчуттям гідності й честі. Волею випадку йому доводиться вступити в словесний двобій із гоноровитим представником української советської дипломатії при ООН, котрому знадобилися матеріали про компартійного діяча С. Кірова. Обслуговуючи цього відвідувача, що випромінював ворожість і зненависть, книгар-емігрант виявляє неабияку силу волі, полемізує з ним на дразливі теми, аж поки не випровадить того на вулицю. «Залишився сам... Лише тепер відчув, що в мене кожний нерв натягнений. Адже ж я грав спокійного, усміхненого українця, якому еміграційний шлях встелився розкішним квіттям... Я мовби пресом затискував себе, щоби не вибухнути голосом і нервами» [3, с.166]. А згодом у тій же книгарні випала зустріч-сутичка ще з одним представником радянського світу, що прийшов до книжок чи пошпигувати. «Це вже була менша риба з українського советського «посольства». Прибув він без авта, без шофера, як кажуть у нас, трамваєм під номером одинадцять, тобто власними ногами, пішки» [3, с.166]. Але амбіцій було не менше, ніж першого разу. І герой-книгар знову в ході полеміки підкидає стільки шпильок опонентові, стільки обмінялися «мечами-поглядами», що доводить відвідувача до нестями. «Як там? Чи так, як і колись, доносять один на одного за необачно сказане слівце? Чи так, як і колись, горюють у колгоспі за порожній трудовдень? Чи так, як і колись, «чорний ворон» забирає вночі сонних людей, що тільки що виволокли партійці з хати?» [3, с.167]. Коли відвідувач-дипломат «розчервонівся маковим цвітом» та дременує геть, то книгар Микола зовсім не зрадив такій перемозі, бо його шматували суперечливі почуття. «...Я пригнічений, розбитий вщент... Мені з розпуки хочеться забігти кудись у безвість... Я зустрів людей, які мені до болю рідні мовою, які росли під тим розлогим небом, що і я ріс, які ходили, мабуть, тими стежками, що й я ходив... Які вони мені і близькі, і далекі, які рідні і чужі, які приємні й осоружні» [3, с.172]. Завершується твір щемливим

пуантом, що оголює національний біль героя та пропонує візію майбутнього порозуміння й соборності: «Я не хочу маєтків, мільйонів, не хочу спокійного і ситого життя, не хочу радості своєї правоти чи радості обвинувачення – хочу одного – діждатися того часу, щоб ми о т у т, а вони т а м, зустрівшись віч-на-віч, відчували б не лише одну мову, а й одне серце й одним блакитним нашим небом вкритий дах» [3, с.173].

У гуморесці «Двадцятилітні бабусі» постать Миколи Понеділка як письменника й актора, виконавця власних творів на сцені репрезентована через комічні характеристики іншими персонажами – двома літніми паніями, що спіткали митця в одній із книгарень. Одна з них передає свій діалог із іншою глядачкою в залі: «...Сказала так мені, – чи він, той гуморист, тобто ви, придурюється, чи справді в нього клепки бракує». А я їй і втокмачую, що ви цілком і не придуркуватий, ви тільки на сцені таким пришелепуватим прикидаєтесь, а насправді, в житті, з вами все гаразд. А скажіть, чи отак виглуплюватися на сцені ви вчилися у якійсь школі, чи, може, таким вахлакуватим і лантухуватим ви й народилися?» [4, с.32]. Друга пані доповнює враження про письменника й артиста: «...Виходить, що ви середина наполовину. Ні те, ні се. Я так і думала. А у вас, як ви на сцені викаблучуєтесь, личко майже хороше, навіть стерпіти можна, а зблизька воно, даруйте, незavidне. А вчора я бачила вашу фотографію в газеті, ви там – лялечка» [4, с.32]. Автор доводить цей потік кумедних характеристик його ж особи жінками до апогею, а потім сам у якості героя твору переходить до компліментарної атаки через потік «миляно-булькастої, сахаринової похвальби», сповненої удаваного захоплення й нещирості. «Ще хвилина-друга – і обидві жінки, зраділі, ущасливлені, зикають із книгарні» [4, с.35].

У ряді текстів Микола Понеділок послуговується композиційним прийомом сну, який дозволяє героєві-оповідачеві, що співвідноситься з самим автором-емігрантом, вільно переноситись у часі й просторі, мандрувати рідними місцями в далекій Україні, зустрічатися з дорогими серцю людьми – матір'ю та сестрою Тетяною («Не будіть мене...»), коханою дівчиною ще з

шкільної юності Надією («А» маленьке»). Ставлення до цих персонажів висвічує й риси самого оповідача, оголює його найпотаємніші бажання та мрії, підкреслює багатство душі та незборимий біль від розлуки з малою й великою батьківщиною, образ якої з роками не тьмяніє, не забувається. У творі «Не будіть мене...» через діалог із сестрою з материкової України герої пояснює, що ніякі блага, ніяка заможність тут, в еміграції, де він ніби «на всю губу пан», не замінять рідного краю, батьківської хати. «Мене нестримний жаль здушує і заливає. Я хочу сказати, що я кимсь проклятий, безщасний, запропачений, що все тяготливе, досадливе й тривожне, все тортурне, тоскне і марудне, що криється у мочарах і болотах, у сирих і темних підземеллях, – усе те хтось безсердечний зібрав в одне-єдине жаске слово – чужина – і якраз мене ним наділив. Я бідолашніший від тієї миші, що між хмародряпами затюкана, спаплюжена безсило сновигала» [4, с.94]. А в сонній візії «А» маленьке» оповідач апелює до вимріяної постаті своєї милої, з якою востаннє бачився ще перед війною і любов до якої проніс через ці два десятки літ еміграції: «Надійко, не відмовляй мені! Не зашморгуй щастя нашого. Я прийшов сюди іздалека. Вір, знеохотилось мені скрізь, окрім цієї вулиці, жити-бути. Я не зледащів. Я селянський син – працюю не гребую. Разом буде нам некепсько» [4, с.124]. Але це тільки «чарівний сон», у якому все можливе. Він немилосердно минає, лишаючи героя наодинці з його безпросвітньою тугою. Саме туга є невідступною панею-супутницею оповідача й у щемливому творі-спогаді «Удвох». Саме з нею герої, що отримав листа з іншого кінця світу, мандрує оазами своєї душі, що знаходяться десь у часопросторі дитинства та юності.

Привабливими рисами наділено молодого героя оповідання Миколи Понеділка «Вибитий зуб» емігранта Василя Довбню. Це колишній оstarбайтер і скитальник таборів для переміщених осіб, який прибув до Америки. Автор називає його «некоронованим королем таборових вечорів-танців» і «таборовим Дон Жуаном», оскільки хлопець був дуже артистичним і зачаровував дівчат і хореографічним хистом, і оксамитним співом. Василеві сподобалась русява незнайомка з пшеничною косою, але вона його обізвала слоном за незграбну

спробу познайомитись. У твір вплітається трагічний мотив переслідування радянськими репатріаторами переміщенців із метою свавільного повернення їх до сталінського СРСР. Якраз Василеві випало потрапити до конфліктної ситуації з такого приводу. Позиція цього українця, що бажає залишитися в зарубіжжі, заявлена в його сатиричній пісні на честь офіцера-репатріатора Івана Шпилькіна: «Понапрасну, Ванька, ходіш, / Понапрасну ножки бйощ, / Нічево ти не добйощся – / Дураком дамой пайдьощ» [3, с.25]. Коли до Василя присікується радянський посіпака, то на захист хлопця стає та ж русява незнайомка з пшеничною косою, тож він успішно втікає від переслідувача та депортації, вистрибнувши через вікно, хоч і позбувся при цьому зуба. Вже в Америці доля знову зводить Довбню з дівчиною-рятівницею, яка зберегла той його вибитий зуб як реліквію. Її звать Надією, і саме з нею Василь, отой незграбний слон, сподівається побудувати родинне щастя. Відчутно, з якою любов'ю виписує ці образи молодих українців у діаспорі автор, наділяючи їх вірою в себе, життєздатністю й оптимізмом. А носіїв таких рис письменник зустрічав у зарубіжжі безліч.

Часто при творенні образів-персонажів із еміграційного загалу Микола Понеділок послуговується колоритними народними приповідками, приказками, ходячими істинами, фразеологізмами, які увиразнюють і мову героя, й авторське мовлення: «Берію ж, як знаєш, корова вже злизала»; «Гора з горою не сходиться, а людина з людиною може»; «Грім з ясного неба»; «Дивацтвам людським кінця нема»; «Ліпше вільная чужина, як невольная родина»; «Ліпше вмерти стоячи, ніж жити на колінах»; «Людина – на всі руки майстер»; «Мужчина без жінки, що авто без мотора – інвалід в квадраті»; «Не мала баба клопоту та купила порося»; «На тобі, Боже, що мені не гоже!»; «Не простягай рук на чуже добро»; «Свій, звичайно, завжди до свого тягнеться»; «Сніг лапатий – врожай буде багатий»; «Сніги віють – землю гріють»; «Снігу маєте подосталь – то маєте подосталь чистоти і в душі, і в очах, і в серці»; «Сон рябої кобили»; «У цій Канаді українець до українки тягнеться, як хліб до сала»; «Я його на гарячому впіймав» та ін. Його тексти помережані промовистими

метафорами та метоніміями: «В кожную третю хату пелехате горе забирається»; «Заля вибухнула сміхом»; «Любов тепер на кладовищі спочиває»; «Прибив до ганебного стовпа Америку»; «У кутику під серцем прихована у гніві та армія»; «Українська Канада гніздо собі звилала» тощо. Подібні прийоми й засоби допомагають митцеві в схопленні характерних рис українського національного психотипу на матеріалі, взятому з життя діаспори.

Земляки-емігранти, з якими доля зводила письменника були дуже різними. Одні легко забували свою українськість, денаціоналізувались у чужому оточенні, інші навпаки – послідовно зберігали свою ідентичність. Характерний штрих із твору Миколи Понеділка «Свій до свого тягнеться...»: жінка пропонує своїй знайомій для зручності скоротити довге українське прізвище на англомовний лад – замість Марія Луценко, записатися як Мері Лак. Але така пропозиція була відкинута як недоречна й образлива. Марія прізвища не поміняла, а доброзичливій пані побажала наполовину вкоротити свого язика.

У сатирі «Хамелеон» Микола Понеділок зобразив українського артиста на еміграції Івана Посмітюху, котрий, на перший погляд, здається патріотично налаштованим митцем. Він отримує в Мюнхені контракт від Злученого Українського Американського Допомогового Комітету на виїзд до США і патетично промовляє: «Дорогий ЗУАДК-у і ви, українці, на чужині суцці! Їду до Америки, щоб там гідно звеличати нашу пісню, нашу музику, наш національний танець» [3, с.15]. Виявлена при цьому надмірна театральність, підкреслена показовість («стиснув правий свій кулак і гримнув ним у ліву свою грудину, тобто в серце», «потім патріотично, з сльозою, вдарив у праву грудину») натякають, що всі ці вияви не такі вже й щирі. Подібне бачимо й за океаном, серед представників української громади. Івана Посмітюху зустрічають у Бостоні місцеві патріоти з промовистими прізвищами – пані Тонкосльозенко та пан Наївняк-Наївненко: «вони від урочистого хвилювання обоє заплакали й крізь сльози промовили:

– О Земле Українська! Дякуємо тобі за такий талант! О, дякуємо!

І знову заплакали» [3, с.15].

У такому ж напівіронічному тоні автор фіксує враження артиста від зустрічі з сентиментальним панством: «Іван Посмітюха, зворушений до глибини національної душі, вийняв хустинку з кишені й приклав до носа» [3, с.16]. Не забарився й концерт, на якому співак «вийшов на сцену в рідній, українській, низько вишиваній, сорочці та синіх чумацьких шароварах» [3, с.16]. Публіка мліла й завмирала від екстазу, вигукуючи приємні для артиста поцінування: «Грудка нашої землі!», «Нащадок вільного козацтва!», «Ні, не можу втриматись від сліз!». А коли на прощання він проспівав «Ще не вмерла Україна», то вся зала ридала, щедро нагородивши співака не тільки шаленими оплесками, а й чималими грошима. Якби на цьому й завершилась розповідь про американські гастролі Івана Посмітюхи, то, може, б і не виникало таке гостре враження від штучності та нещирості в поведінці артиста.

Але за тиждень після цього концерту «грудка української землі закотилася до польського Народного Дому в тому самому місті», а за півмісяця Івана Посмітюху можна було бачити учасником «Дня русской культуры». Відповідно перед ляхами артист уклінно виступив у польському селянському вбранні, назвавшись малополяком зі Львова, а перед московитами – в їх шатах: «русской рубахе» та рязанських лаптях» [3, с.18]. Якщо перед українцями Посмітюха співав рідні пісні («Про Україну, гноблену Москвою... Про її героїчний нарід... Про Вільну Соборну Українську Державу»), то полякам дарував зі сцени, зі сльозами на очах, «Єще Польска не згінела». Ну а для московитів вірнопіддано виспівував про «Расею-матушку», про «Москву-красавицу», про «Сібір необнятую» та ще «Боже, царя храни!». Зрозуміло, не лише розчулені українці, а й зворушені поляки та самовдоволені росіяни на кожному з цих заходів засипали Посмітюху грішми. Постать цього співака-перекинчика підноситься письменником до символу перевертенства та пристосовництва.

Культурне видноколо представників українського зарубіжжя часто висвічується автором через ставлення до національних ідеалів і святинь.

Персонаж гуморески «У день народження» Іван Крикливий до своїх іменин готується підкреслено старанно та обачно: він попереджає матір, щоб підготувала для гостей «аристократичну їжу», а не якийсь там український борщ чи вареники з сиром, а ще войовничо не сприймає куплений нею портрет Тараса Шевченка, де поета зображено в шапці та кожусі: «Лопну від сорому. Занесіть, мамо, цей малюнок до скрині і замкніть під тринадцять замків, ще й сургучем запечатайте. Горе мені, горе з вашою українізацією. Погибель мені з вашою традицією. Прийдуть до мене чужинці, глянуть на цей портрет і від переляку сплющатся. Шапка кудлата і кожух пудів п'ять з половиною. Так і пригадуються сніговії і пінгвіни на полярному полюсі. Ще й вуса до шиї звисають. І ні краватки, ні метелика біля шиї не причеплено. Чуєте!! То ви оцей малюнок будете ставити чи вішати в моїй кімнаті? Будете псувати мені цивілізацію? Та я ліпше стану догори ногами, аніж бачити таку компромітацію» [3, с.81]. Тож свято проходило відповідно до побажань іменинника. І страви були екзотичні, і Шевченків портрет (як же без нього!) був розмальований на замовлення саме так, як хотілось винуватцеві торжества. «Мати, за порадою Івана, не соромила гостей традиційними українськими стравами. На перше вона подала єгипетський бульйон, далі італійські макарони з родзинками, потім російський «чайок» з жидівською мацою і вкінці індійські горіхи з американською кока-колою» [3, с.83]. А в Шевченковому портреті роботи такого собі художника Гріхомазова – зображенні «літньої людини в циліндрі, з мишачими вусами, білими рукавичками, тростиною та краваткою з рожею та бджолою» гості впізнали Чарлі Чапліна (!). Сміючись над такими кумедними ситуаціями в житті молодих українських емігрантів, автор водночас змушує представників старшого покоління замислитись над характером виховання їх дітей, показує наслідки інертності та потакання в цій царині, особливо ж коли йдеться про формування національної ідентичності людини.

Натомість у творі «Зустріч» із підзаголовком «Молоді на спогад» Микола Понеділок наводить історію дівчини Ганнусі, на яку чекав вигідний шлюб із багатим італійцем, що дуже тішило її матір. Але захопившись діяльністю в

ОДУМі та ще й побувавши у Вашингтоні на відкритті пам'ятника Тарасові Шевченку, героїня просто переродилась – із пересічної міщанки стала палкою патріоткою і відмовилась від шлюбу з чужинцем-капіталістом. Тож розлючена мати, як це не кумедно, лає та звинувачує ОДУМ і пам'ятник Тарасові Шевченку, що саме через них не здійснилась її мрія про збагачення ціною вдалого заміжжя доньки.

У сатирі «Груба помилка» Микола Понеділок виводить образ самовпевненого, але не дуже тямущого професора літератури «при колишньому мюнхенському інституті таємної торгівлі на Розенгаймерштрассе» Івана Лопуха. Про його наукові видкокола та дослідницьку й освітянську сумлінність, як і про ставлення до суспільно-політичного життя свідчить випадок із публікацією в діаспорному часописі «Громада» вірша без авторства. Цей псевдовчений із красномовним прізвиськом Лопух не впізнав відомого твору Тараса Шевченка. Він переконаний, що це «помістили вірш якогось бандерівського вождя і думають, що ніхто в цьому не розбереться» [3, с.90]. Письменник підкреслює, що цей діяч цілком аполітичний. Він слідує напучуванню дружини: «...Ти літературознавець, займайся літературою, а в політиці хай бабрається той, у кого горло залізне та серце тверде» [3, с.89]. Саме вона спонукає чоловіка написати про «скандальні рядки» з вірша автора-аноніма обурливого листа до редакції: «Збештай їх, щоб вони від сорому не знали, де дітися! Та ж випирає з нього партійництво! От нещастя – куди не кинься, скрізь партія. В ковбасні – партія, в голярні – партія, в редакції – партія!» [3, с.89]. Коли ж професор Лопух отримав відповідь із «Громади», що на її сторінках було вміщено не що інше, як бойовитий вірш Тараса Шевченка, і це свідчило про його елементарне невігластво в літературі, то цей псевдонауковець, не моргнувши й оком, так пояснив зацікавленим суть листування з часописом: «Я їх вилаяв за одну грубу помилку, і вони вибачилися переді мною...» [3, с.91]. Характерно, що для подружжя Лопухів спектр діаспорних партій української спільноти постає у вигляді безладної мішанини (бандерівці, лемки, уердепівці, мельниківці).

Адаптація українців зарубіжжя до політичного життя країни, в якій осіли, репрезентована Миколою Понеділкою у гуморесці «Осля та слоник». Винесені в заголовок твору назви тварин пов'язуються з пердвиборчою символікою демократів і республіканців у США. Втягнуті як виборці до політичних перегонів представники родини Буряків – містер Біл, його дружина й теща щиро й войовничо обстоюють кандидатури своїх улюбленців – висуванців на пост президента. Герої твору, чию сімейну ідилію порушили вибори, демонструють то непримиренність у захисті своїх ідеалів, то поступливість і здатність до компромісів.

Мотив малотямущості та сварливості у середовищі українських емігрантів проглядається в творі «Наукова дискусія», де центральними персонажами виступають скороспечені вчені – професор Реп'ях і доктор Карлючка, які не маючи аніякої мовознавчої підготовки, взяли за філологічні справи. Ці два приятелі-нерозлийвода, чия дружба асоціювалася з Соборністю України, оскільки один був зі Львова, а інший із Києва, захоплюються читанням лекцій у США, присвячених літературній мові, правописним баталіям тощо. Саме різнобачення в царині правописних норм і призводить їх до непоправної сварки й розриву в стосунках.

Образок «Добродій N» репрезентує постать пересічного обивателя з числа українських емігрантів – містера Гриця Квашу, котрий «на сьомий рік свого перебування в Америці купив гарний двоповерховий будинок в околиці Нью-Йорку, обсадив його деревами й квітами і зажив тихим, спокійним життям» [3, с.85]. Це несусвітній скнара, який тремтить над кожним доларом і центом, бо ще збирався докупити другий будиночок для відкриття в ньому власної крамниці. Ця дріб'язкова людина приховує від усіх свою адресу, телефонні номери, щоб не довелося раптом комусь давати кошти: «...Листами засиплять. Давай, мовляв, Квашо, гроші на добродійні цілі та народні фонди. Ніяких адрес. І клопотів менше, і совість чиста. Не даємо, бачте, грошей на всякі добродійства, бо нам про це нічого не пишуть» [3, с.85]. Проте таке солодке й безтурботне життя Грицеві зруйнувала дружина, котра надумала розшукати

свою знайому ще по таборовому життю в Німеччині, а відтак залишила адресу в «Українському інформативному бюро». І вже наступного вечора до господи Квашів завітали три пані від жіночої організації. І Гриць одразу ж попередив їх, що його добродійство вичерпується сплатою за комунальні послуги, тож нехай і не сподіваються вициганити в нього хоч що-небудь. Але коли серед гостей Кваша впізнав знайому ще з німецьких таборів пані Галину та поринув у спогади й навіть просльозився, то виділив таки 10 центів для інвалідів та дітей-залишенців. А як почув, що про цю пожертву буде повідомлено ще й у газеті, то довів свій внесок аж до 20 центів (!), і то при умові, щоб його записали інкогніто – добродієм N. Цікаво, що його змусило заплакати: щемливі спомини чи розлука з відірваними від серця центами?

Подібний мотив характерний для сатири «Жертводавці», герої якої демонструють показну обізнаність із літературним світом, зокрема з творчістю письменниці Галини Чайки, яка буцімто загинула під час аварії. І Сергій Чемний, і його гості Олександра та Борис усіяко розхвалюють померлу та її творчість. Але коли з'ясовується, що Галина залишилася живою, але потребує багато коштів на лікування, то вони почергово відмовляються від навіть мінімальної пожертви.

Гумореску «Овертайм» Микола Понеділок розпочав заувагою: «Організаторам довжелезних імпрез з подякою присвячує цю скромну працю – автор» [3, с.66]. В центрі твору подружжя українських емігрантів, що в хвилі дозвілля полюбляє пошуки інтелігентних виявів, відвідуючи звіринець, оперу, або ж концерт. Для них це можливість себе показати й інших побачити та поцінувати. Отже, «Кицюня» разом із чоловіком вибралися «на класичну музику дивитися» [3, с.67]. Героїня святкує перемогу, чуючи здивовані вигуки публіки в залі, що стосувалися її вбрання. Але радість змінюється обуренням, бо глядачі не хвалять вигляд та аксесуари «Кицюні», а навпаки – висміюють: «Не капелюх, а єгипетська піраміда. Та ще сукню надягла рябу-рябущу, аж в очах мерехтить»; «...В тій торбі, крім дзеркальця і парфум, дві хлібини та десять фунтів ковбаси можна вмістити» [3, с.67]. Крім обговорювання

зовнішності та поведінки відвідувачів концерту, глядачі ще мають можливість подрімати на цій довжелезній та нудній імпрезі, що складається більш як із тридцяти точок програми: то годинами триває доповідь професора, то сопранова особа «українські речі виконувала з римським акцентом, італійські – галицькою говіркою, а французькі – полтавським есперанто», то «читали п'ятдесятихвилинний уривок з роману», «грали симфонію на саксофоні», «був балет під акомпанемент патефона» [3, с.68-69] та інше. Нещасне подружжя зрештою не витримало й дременуло з такого безконечного концерту з овертаймами. Письменник дещо згущує фарби, висміюючи міщанські смаки публіки та недолугість організаторів подібних мистецьких акцій. Цей же мотив уловлюється й у гуморесці «Спека і кіно»: «Нема імпрез улітку. Хоч український Нью-Йорк мучить спека, але він відпочиває від академій, вечорів, ярмарків, балів... Бо ці надмірні культурні імпрези мучать Нью-Йорк гірше від спеки» [3, с.48-49].

Чудовим місцем для осудовиська й перемивання кісточок знайомих може послугувати не лише концертна зала, а й звичайна книгарня. В цьому переконує гумореска Миколи Понеділка «Дивіться!» – або гарна бесіда». В ній продемонстровано, як до книгарні з метою «мудрим словом перекинутись» завітали приятельки пані Наталка й пані Настуня. Кому тільки не перепало від їх лихослів'я та кпинів – і подружжю Капустянських, і панові Кущику, і панні Чистяківні, і Ковалисі, й Кошубисі, й Іванові Жуку... Насидівшись у книгарні, пересудливі візитерки продовжили на вулиці «гарну, сердечну бесіду».

Для гуморесок і сатир, шаржів і фейлетонів Миколи Понеділка діаспорної тематики характерні образи несусвітніх брехунів («Містер Телефон», «Рибальські змагання»), сварливих мандрівників («До Канади...»), скандальних та причіпливих сусідів («Прокляті сусіди», «Фальшива тривога», «Живий жах»), успішних і нещасливих коханців («Пристріт», «Він і вона», «Гоноровий синець», «Сантиментальний вальс»), бундючних бізнесменів («Посланець сенатора»), раболіпних малоросів при російських емігрантах-аристократах («Їхнє превосходительство»), безпардонних плагіаторів («Ювілей»),

невиправних телефанатів («Злодій»), недолугих поціновувачів національного мистецтва («Пісні з Нової Гвінеї»). Так в останньому з названих творів містер Майк Булька з дружиною на прохання сусіда-американця ознайомлюють його з кращими українськими піснями. Для цього вони вирушили до крамниці, де рішуче відкинули запропоновані продавцем справді чудові записи («Засвистали козаченьки...», «Ой під вишнею, під черешнею...»), а придбали платівки з симпатичними їм грубуватими співанками, що звучать у місцевих барах і не відзначаються ні художньою вартістю, ні майстерністю виконання. Почувши такі «перли», пересипані верещанням про те, як «Варвара сіно крала, / Мотря загортала», «А Параска горбатая / На варті стояла», американець заявив, що вони йому сподобались, бо нагадують пісні тубільців із Нової Гвінеї.

Персонажі з невибагливими смаками, далекі від естетичних потреб, культурних запитів постають у творі «Телевізія». Оповідач піддається на запросини сусідів і приходить до них культурно провести вечір за кавою та спогляданням телепрограм. Дотримуючись елементарного етикету, він прихоплює з собою подарунок – книжку Василя Стефаника у гарній золотій оправі. Але виявляється, що господарі мають лише одне захоплення – переглядати на екрані змагання зі спорту-мордобоя та вивчати до деталей життєпис свого улюбленця – чемпіона Пампаніні. Про щонайменший культурний рівень цих міщан-українців говорити не доводиться. Промовистий діалог:

«...Нерішуче почав я, – я люблю Стефаника.

– Стефаника? – дивується господар. – Я щось такого борця-мордобоя не пригадую. А на якому каналі той твій Стефаник виступає?

– Він , – кажу, – на телевізії не виступає. Василь Стефаник?! Пам'ятаєте його чарівну «Землю»?

– О-о-о, – втручається господиня, – це якийсь Стефаник, що має землю. То він, певне, не з Нью-Йорку, а десь мешкає на курячій фермі, на своїй земельці» [4, с.14-15].

Не менш безглуздими були й асоціації цього подружжя, коли гість згадав про оперу В.-А. Моцарта «Одруження Фігаро». Господарі цікавляться, коли «той Моцарт» приїхав до Америки та в якій церкві буде вінчатися Фігляр. Тож від такої досади оповідач із книжкою В. Стефаника залишив це помешкання.

Подібне звучання має твір письменника «Страшне трапляється». Оповідач просто остовпів, коли на розважальному вечорі обивателі запропонували варіанти використання виграшу, що дістався пані Л. – чудової книги Ольги Кобилянської «Царівна». Для загортання оселедців якимось не підходить, то застосувати як підставку під пляшку з коньяком. Пані Л. як володарка призу обурилася такою пропозицією і заявила, що поставить вдома на цю книжку вазон із квіткою.

А в нарисі «Стефанік за дротами» Микола Понеділок розповідає, як у канадському Едмонтоні, столиці провінції Альберта, йому довелося сваритися й войовничо вимагати, щоб його допустили до пам'ятника видатному письменникові, встановленому в дворі прорадянської організації, оточеному стінами та ґратами (!). Це погруддя «великого сина покутського» було подароване канадським українцям від імені радянського народу і, як виявилось, отаким чином заховане, замуроване ще й заґратоване.

Юне покоління української діаспори в інтерпретації Миколи Понеділка нерідко постає не без сумовитого серпанку. У творі «Чи, може, інакше треба?» автор наводить характерну ситуацію: на подвір'ї будинку з написом «Українська школа» граються діти м'ячем і спілкуються англійською мовою. Коли м'яч опиняється за огорожею, малюки просять перехожого (а це і є оповідач) кинути ball до них. Та не на того натрапили. Чоловік, розуміючи, що перед ним дітлахи-українці, хоче, щоб вони попрохали рідною мовою. До цього протистояння приєднується ще й пані Пузир, яка спочатку нападається на дорослого, що збиткується над малечею і не виконує дитячі прохання. Але далі й ця жінка вибухнула гнівом: «Ви, пущьверінки лукаві! Диви, все розуміють, а говорити по-своєму не хочуть. Хіба вам м'яча давати?! Ціпком вас частувати,

щоб ви свого не забували! Турки ви! Вас треба по штанях спороти так, щоб три дні не змогли сісти» [4, с.29]. Зрештою діти не витримали й поступились, заговорили рідною мовою. Але «нецемний» дядько зажадав, щоб вони ще й зізнались, чи люблять Україну, бо «то мрія наша» [4, с.30]. Дорослий таки переміг. Але сумно від такої перемоги. Фінальне питання звучить риторично: «Чи, може, інакше треба їх навчати?» [4, с.30].

Через шану та недбале ставлення до рідної мови висвічуються характери героїв твору «Зневажений скарб». Автобіографічний елемент додає реальності та гіркоти зображуваному. Пана Миколу як літературного та театрального діяча юнаки-українці запрошують на свято рідної мови до містечка Н. І митець розчулено погоджується, адже йдеться про національну святиню. «Хочу ще раз і ще і без кінця вслухатися й милуватися жаданим словом, що із сцени барвами веселки іскриться, що сопілкою журу-нудьгу переливає, а срібним дзвоником нестримну радість виявляє. Їду! Бо я тужу, бо я бажаю слова... Я хочу, щоб воно, як пісня чиста, піднебесна, кружляло наді мною, щоб я його, слово, понад усе рідне, очима невлонне, руками невідчутне, кожною частинкою серця свого сприймав і в найпотаємнішому кутику душі, як скарб нерукотворний зберігав» [4, с.46]. І ось пан Микола вже натхненно споглядає гасло, під яким проходить інсценізація («Мово – мати наша рідна»), і виконавців, убраних в національні шати, і чує милі йому віншування та величання на честь цього національного скарбу українців. Розповідь про цю подію під пером автора набуває рис поезії в прозі, сповнюється ліризмом і патетикою: «О мово, барвінковим рястом-цвітом гаптована й мережана! Яка ж ти ловка і гнучка, яка струнка!.. І яка глибинна... І яка плинна... Цією мовою можна і говорити, і казати, і оповідати, можна також і лебедіти, і воркотіти, а коли хочете – то й буркотіти; нею будете і бесідувати, і жалі виливати, і жартувати, і баляндраси розпускати...» [4, с.48]. Кілька сторінок тексту – суцільний натхненний славень на честь української мови, адже герой-оповідач «має повні груди гордощів» за цей скарб та любов до нього з боку молоді, яка так нібито щиро славить її зі сцени. Але кінчається інсценізація, і розчулений цим дійством пан Микола поспішає за куліси, щоб

висловити своє захоплення та «всіх артистів в обійми взяти», але ошелешено зупиняється: «мене неначе в лице хто кулаком угрів» [4, с.51]. Адже всі молоді актори, котрі щойно зі сцени звеличували рідну мову, як зрештою і публіка, в побуті її не вживають. Вони «перекидаються російською, польською та англійською горе-мішаниною», бо вважають, що українська – «бідненька, обмежена, тяжка» [4, с.51]. Від святковості й піднесеності, які охоплювали пана Миколу, не лишилось і сліду. Тільки жахливе розчарування й образа за таку нещирість і байдужість до національних святощів: «О, думаю, коли б мені отут під руку гарапник та попався – я б вас усіх до нестями обшмагав-пополосував.

О, як ви всі наповнену радістю і гордістю душу мою одним помахом розпанахали навпіл!

О болю мій... О слово ти моє...

І я із скарбом, знеціненим, зневаженим своїм, попрямував додому...» [4, с.52].

А в творі «На нашій фармі» герой-оповідач, що подорожує Канадою, відвідуючи українські осередки, сім'ї працюючих, добродушних, гостинних земляків, знову стикається з мовною проблемою. Володарка одного з селянських господарств демонструє гостеві талант своєї старенької корови Рябенької. Ця тварина давно вже стала частиною родини. Хоч не дає молока через поважний вік, але радує око своєю присутністю, а ще розуміє хазяйку з півслова та виконує її забаганки. Саме корова з її розумінням української стає важелем впливу на дітей в оволодінні рідною мовою. Присоромлена донька Марійка вже успішно її опанувала («тепер як говорить, то наче рідна пісня з уст у неї рветься»), а ось із синами прогресу поки що не видно: вчаться в школі українознавства, а мову розуміють гірше від корови.

У репортажі «Голівуд серед українців» із підзаголовком «Іван Годяк і Енн Бакстер в Нью-Йорку» Микола Понеділок передає перебіг візиту зіркового подружжя до книгарні, де він працював. Син українських емігрантів, що став

«фільмовим королем Голівуду», і його прекрасна дружина-актриса зачарували присутніх своєю простотою і благородством, щирістю й безпосередністю. Микола як книгар і журналіст ще й побіжно взяв у них інтерв'ю, настільки невимушеною була ця зустріч. Народжений у Піттсбурзі, в США, Іван Годяк вразив Понеділка соковитістю своєї української вимови, ніби він не з Голівуду, а десь із Полтави чи зі Львова. Та й його дружина-американка, котру актор ласкаво називає Ганнусею, розмовляла не лише англійською, а й українською (чоловік навчив). Подружжя зацікавлюється українськими писанками, виставленими в книгарні, платівками з записами української музики, графічними роботами Г. Нарбута. А ще відбувається знайомство акторів із поетом Євгеном Маланюком, який якраз навідався до книгарні та захопив їх розповіддю про Миколу Куліша та його драматургію. Розходяться учасники цього дійства як друзі. Микола Понеділок обіцяє надіслати подружжю Годяків знамениту «Патетичну сонату» репресованого письменника.

Світ української діаспори присутній і в творах Миколи Понеділка, присвячених подіям і постатям материкової України, хоча й у фантастичних шатах, у бажаних, але ще надовго нереальних ситуаціях. Наприклад, у репортажі-фантазії «Два з'їзди» автор вдається до прийому сну, завдяки якому й неймовірно стає можливим. Голова Спілки радянських письменників України Олександр Корнійчук готується до чергового з'їзду літераторів і сподівається, що після нього великих арештів не буде. Уві сні він бачить дивний форум, на якому радянські митці навперебій хваляться тим, що пишуть твори на заборонені теми (про голодомор 1933 року, про добу репресій), а ще учасниками виступають визначні діаспорні автори Іван Багряний, Докія Гуменна, Іван Керницький, Роман Купчинський, Євген Маланюк, Тодось Осьмачка, Улас Самчук... Прославлені поети-опоненти Володимир Сосюра та Євген Маланюк, котрого автор «Відповіді» змушений був паплюжити за велінням компартії, тепер по-братерськи чоломкаються. А сам Олександр Корнійчук закликає побратимів по перу вшанувати жертв Розстріляного Відродження та померлих літераторів України й зарубіжжя, чиї твори були в

СРСР під суворою забороною (Володимир Винниченко, Микола Вороний, Олесь Досвітній, Михайло Івченко, Майк Йогансен, Юрій Клен, Грицько Косинка, Микола Куліш, Аркадій Любченко, Леонід Мосендз, Сергій Пилипенко, Валер'ян Підмогильний, Євген Плужник, Олекса Слісаренко, Микола Філянський, Микола Хвильовий, Грицько Чупринка та ін.). І найцікавіший нюанс. Це все стало можливим завдяки забороні компартії та засудженню більшовицької ідеології. Та це, як виявилось, був лише сон. Проснувшись, Олександр Корнійчук «з радости тріпонував головою» [4, с.338].

Микола Понеділок не дожив кільканадцять років до проголошення незалежності України, але його чудові твори, зокрема й присвячені діаспорі, приходять до сучасного читача, хвилюють, надихають, мобілізують на служіння рідному краю.

Висновки. Образ української спільноти на чужині постає в малій прозі Миколи Понеділка в амбівалентному вимірі, без будь-якої ідеалізації. З одного боку, автор у багатьох своїх оповіданнях, новелах, образках, спогадах, нарисах, бувальщинах із неабияким талантом лірика опоектизовує кращі риси національного характеру, простежені ним у середовищі діаспорян: патріотизм, відвагу, громадсько-політичну активність, прихильність до демократичних цінностей, чесність, працьовитість, щедрість, порядність, вірність у коханні тощо. А з іншого боку, в численних сатирах, гуморесках, фейлетонах, шаржах митець фіксує й негативні вияви в поведінці та вдачі земляків-емігрантів: цинізм, байдужість до національних святощів, перевертенство, скнарість, брехливість, крутість, нахабність, зрадливість у любові. Таким чином забезпечується цілісний, об'єктивний і багатогранний погляд на український ареал у світі.

Список використаних джерел

References

1. Боднарук, І. (1997). Талановитий письменник-гуморист (Микола Понеділок). *Боднарук, І. Між двома світами: Вибрані статті про українських письменників*. Донецьк: Український культурологічний центр, 123–127.
2. Кузьмович, О. (2003). Повернення Миколи Понеділка додому. *Понеділок, М. Казка недосказана моя: гумористичні образки та новели: вибране*. Т.1. Київ: Вид-во імені Олени Теліги, 5-8.
3. Понеділок, М. (2003). Казка недосказана моя: гумористичні образки та новели: вибране. Т.1. Київ: Вид-во імені Олени Теліги.
4. Понеділок, М. (2003а). Казка недосказана моя: гумористичні образки та новели: вибране. Т.2. Київ: Вид-во імені Олени Теліги.

Немченко І.В. Особливості творення образу української діаспори в новелістиці Миколи Понеділка. *Грааль науки: міжнародний науковий журнал*. 2025. № 53 (червень): за матеріалами IX Міжнародної науково-практичної конференції «Globalization of scientific knowledge: international cooperation and integration of sciences» 20.06.2025. Вінниця – Відень: ГО «Європейська наукова платформа» (Вінниця, Україна) та ТОВ «International Centre Corporative Management» (Відень, Австрія). С.683-696. <https://archive.journal-grail.science/index.php/2710-3056/issue/view/20.06.2025/41>